

Віктор Русін

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
директор навчально-наукового інституту публічного управління,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Катерина Будник

студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Публічні фінанси є одним із найважливіших інструментів державного управління, оскільки вони визначають здатність держави забезпечувати соціальний розвиток і відповідати на потреби громадян. Як і багато країн світу, Україна стикається з численними викликами у сфері управління публічними фінансами, що може призводити до низької ефективності державного сектору та створювати загрозу фінансовій стабільності.

Повномасштабне вторгнення росії та війна різко змінили вектор економічного розвитку України, уповільнивши реформи, євроінтеграційні процеси та модернізацію економіки. Ці події вплинули на систему управління публічними фінансами та підвищили важливість контролю за їх ефективним використанням.

З огляду на нові виклики, виникла необхідність здійснити значні реформи у сфері бюджетного процесу, спрямовані на реструктуризацію бюджету для фінансування потреб оборони та забезпечення першочергових соціальних виплат, що є критично важливими для суспільства. Таким чином, створення ефективної системи управління публічними фінансами є ключовим завданням для відродження України. Публічні фінанси стають основою соціально-економічного розвитку, а раціональне та ефективне їх використання прямо впливає на добробут громадян і країни в цілому. Достатні бюджетні ресурси є передумовою для стабільного та сталого розвитку як держави, так і суспільства.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження процесів управління публічними фінансами, можна виокремити Куценко Т. Ф., Прутську О. О., Опаріна В. М., Федосова В. М., Юхименка П. І. та інших. Їхні роботи надають теоретичні та практичні основи для подальших досліджень і допомагають окреслити ефективні підходи до управління фінансами державного сектору.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування публічних фінансів в умовах сучасних викликів і змін.

Процес становлення та розвитку системи публічних фінансів активізувався у другій половині ХХ століття, коли в цій сфері відбулися значні трансформації, що сприяли перетворенню публічних фінансів на загальносуспільне надбання. На практиці цей процес відобразився у тому, що

основні засади функціонування публічних фінансів почали регламентуватися положеннями Конституції.

Публічні фінанси – це складова фінансової системи і являють собою фінансовий ресурс та формують фінансовий потенціал соціально-економічної системи. Функціонування фінансової системи країни нерозривно пов'язане з динамікою економічного розвитку та її поточним станом. У цьому контексті роль державних фінансів суттєво зростає як у питанні мобілізації фінансових ресурсів, так і в їх раціональному та ефективному використанні [1].

Публічні фінанси відіграють провідну роль у функціонуванні країни. Вони здатні забезпечувати соціально-економічний розвиток і сприяти впровадженню інноваційних підходів до управління грошовими потоками, що є важливим чинником для використання ринкових механізмів. Наразі публічні фінанси є джерелом наповнення бюджету та визначають на основі фактичного обсягу фінансових ресурсів пріоритетні напрями їх розподілу. Процеси накопичення, формування та розподілу публічних фінансів сприяють збалансованості грошових потоків держави для її подальшого розвитку. Саме збалансована система публічних фінансів та ефективне управління бюджетними ресурсами формують сприятливе макроекономічне середовище для активізації підприємницької діяльності, підвищення інвестиційної привабливості та забезпечення соціального захисту населення.

В сучасних умовах в Україні складовими системи публічних фінансів є:

- державний бюджет;
- місцеві бюджети;
- бюджети фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Роль публічних фінансів у регулюванні економіки є значною, оскільки вони виступають важливим механізмом впливу на темпи і пропорції соціально-економічного розвитку. Рівень розвитку системи публічних фінансів одночасно є як умовою, так і результатом соціально-економічного прогресу.

Сучасні публічні фінанси базуються на формуванні та функціонуванні розгалуженого суспільного сектору, спрямованого на забезпечення їх публічності, підконтрольності суспільству та відповідності суспільним потребам. Отже, проблематика публічних фінансів виходить за межі структурних аспектів, як-от розгляд їх як сукупності державних та місцевих фінансів. Вона охоплює особливі трансформації у фінансовій сфері державного та місцевого управління, що є результатом поступового розвитку суспільного сектору з метою забезпечення повноти та якості суспільних благ [2, с. 62-67].

Таким чином, існують вагомі аргументи на користь того, що до складу публічних фінансів варто включати не лише державні та місцеві фінанси, але й фінансову діяльність громадських організацій та об'єднань. Їхня фінансова діяльність, без сумніву, відрізняється за організаційними та функціональними характеристиками. Наприклад, державні та місцеві фінанси, які належать до сектору загального державного управління, базуються на обов'язковому перерозподілі доходів юридичних і фізичних осіб на користь держави та

місцевого самоврядування через систему податків і обов'язкових платежів, закріплених у законодавстві. В громадських організаціях і об'єднаннях аналогічну роль виконують членські внески, визначені їхніми статутами.

Відмінності між державними та місцевими фінансами, які задовольняють загальносуспільні потреби, і фінансами громадських організацій та об'єднань, що враховують колективні потреби певної групи людей, переважно стосуються форми та обсягу, а не суті та призначення. Зазначимо, що фінансова діяльність громадських організацій і об'єднань має більше спільного із публічними фінансами, ніж із фінансами суб'єктів господарювання.

Фінансова система досягає ефективності завдяки використанню спеціальних фінансових методів, інструментів та механізмів, таких як бюджетні, податкові, грошово-кредитні та інші засоби. Публічні фінанси є частиною розподільно-грошових відносин, що пов'язані з формуванням грошових фондів, які складають фінансову систему держави й місцевого самоврядування. Це система організованих фінансових відносин, за допомогою яких формуються фонди грошових коштів і забезпечується їх цільове використання для реалізації завдань та функцій публічної влади. Ефективне управління публічними фінансами є ключовим фактором для економічного розвитку країни, сприяючи стабільності державних фінансів, раціональному використанню бюджетних коштів та соціальній справедливості.

В управлінні публічними фінансами центральну роль відіграють державні фінансові ресурси, які включають всі фонди грошових коштів суб'єктів фінансових відносин. Управління цими ресурсами передбачає цілеспрямований вплив з боку відповідних державних органів для стабілізації та розвитку фінансової системи з метою досягнення стратегічних завдань. За даними Всесвітнього банку, ефективне управління публічними фінансами сприяє більш раціональному використанню ресурсів, що забезпечує стабільність фінансової системи та економічний розвиток. Недостатня увага до управління публічними фінансами може призвести до марнотратства, втрати громадської довіри до державних установ і загроз фінансовій стабільності.

Моніторинг стійкості публічних фінансів передбачає аналіз та порівняння показників, що характеризують стабільність фінансової системи, для виявлення чинників, які сприяють або загрожують стабільності. Мета моніторингу – попередження кризових явищ. Стійкість публічних фінансів України до викликів воєнного часу та здатність запустити процеси відновлення економіки після перемоги значною мірою забезпечується героїчною роботою Збройних сил України, які захищають територіальну цілісність та створюють передумови для стабільного розвитку й європейських перспектив [4].

Втрати, спричинені війною, значно вплинули на стан публічних фінансів та економіку України. Станом на 1 вересня 2023 року загальна сума задокументованих збитків, завданих інфраструктурі, досягла \$151,2 млрд Зруйновано або пошкоджено житловий фонд, освітні заклади, об'єкти інфраструктури та промисловості. Найбільші збитки зафіксовані у сфері житлового фонду – \$55,9 млрд, далі – у сфері інфраструктури (\$36,6 млрд) та

промисловості (\$11,4 млрд). Сфера освіти зазнала збитків на \$10,1 млрд, а охорона здоров'я – на \$2,9 млрд, зокрема, пошкоджено 1223 медичних заклади [7].

Падіння валового внутрішнього продукту (ВВП) України через війну у 2022 році перевищило третину, що стало найбільшим скороченням в історії країни.

Забезпечення прогнозованості та стабільності публічних фінансів відіграє важливу роль у створенні умов для економічного зростання та соціального розвитку країни. Рівень фінансового забезпечення держави впливає на довгострокову стійкість публічних фінансів, а врахування певних дестабілізуючих факторів може становити загрозу цій стабільності. Оскільки світова економіка є нестабільною, зростає кількість криз фінансових систем окремих країн, а також системних ризиків. Саме тому, вирішення питання вибору показників для оцінювання стійкості сектору публічних фінансів є актуальним для економістів.

Бюджет, як одна з ланок публічних фінансів, відображає виробничі відносини, відтворює відносини розподілу і перерозподілу, опосередковує рух грошової маси. Проаналізуємо бюджетну ситуацію в Україні, як важливого фактору впливу на стабільність публічних фінансів, з використанням показників динаміки доходів і видатків Державного бюджету України (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники виконання Державного бюджету України
та державного боргу за 2010 – 2023 рр.**

Роки	Доходи		Видатки		Дефіцит		Державний борг	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП
2010	240615,2	22,23	303588,7	28,04	64265,5	5,94%	432235	39,9
2011	314616,9	23,90	333459,5	25,33	23557,6	1,79%	473122	35,9
2012	346054,0	24,56	395681,5	28,08	53445,2	3,79%	515511	36,6
2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	64707,6	4,45%	584114	40,1
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	78052,8	4,98%	1100564	70,2
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	45167,5	2,28%	1572180	79,4
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	70130,2	2,94%	1929759	81,0
2017	793265,0	26,59	839243,7	28,13	47849,6	1,60%	2141674	71,8
2018	928108,3	26,08	985842,0	27,70	59247,9	1,66%	2168627	60,9
2019	998278,9	25,12	1072891,5	26,99	78049,5	1,96%	1998275	50,3
2020	1076016,7	25,66	1288016,7	30,71	217096,1	5,18%	2551936	60,8
2021	1296852,9	23,75	1490258,9	27,30	197937,4	3,63%	2671828	48,9
2022	1787395,6	34,43	2705423,3	52,12	914701,7	17,62%	4071683	78,4
2023	2671998,0	40,87	4014418,1	61,40	1333110,7	20,39%	5519484	84,4

Як бачимо, показник доходів бюджету зростав протягом більшої частини періоду з 2010 по 2022 рік. Значення доходів бюджету в 2022 році значно перевищувало значення 2010 року. Видатки бюджету також зростали з часом, однак найбільше зростання спостерігаємо під час війни у 2022-2023 рр. Бюджетний дефіцит відображає різницю між доходами та видатками бюджету. У 2010 році бюджетний дефіцит становив 5,94% ВВП. До початку повномасштабного вторгнення росією в Україну цей показник в основному

демонстрував тенденцію до зменшення та у 2021 р. становив 3,63% ВВП. Проте уже у 2022р. дефіцит державного бюджету різко зріс та склав 17,62% ВВП, а у 2024 р. – 20,39% ВВП. Це означає, що до 2022 році державний дефіцит був у межах допустимої норми. Однак війна зумовила різке зростання видатків державного бюджету та недостатність доходів для їх покриття, що призвело до значного зростання бюджетного дефіциту.

Державний борг впродовж аналізованого періоду в основному зростав і станом на 31.12.2023 р. склав 5 519 484 млн грн, що склало 84,4% ВВП. У контексті управління публічними фінансами погасити такі обсяги державного боргу у майбутньому буде досить складно.

Щодо виконання держбюджету 2023 року можна зазначити наступне:

- профінансовано всі пріоритетні видатки вчасно та у повному обсязі. Це видатки на безпеку та оборону, соціальні виплати та пенсії, зарплати медиків і вчителів тощо;

- доходи державного бюджету за 2023 рік проти аналогічного періоду 2022 року зросли на 884,3 млрд грн, або 49,5%, і склали 2 672,0 млрд грн;

- видатки державного бюджету зросли на 1 308,7 млрд грн, або на 48,4% проти аналогічного періоду 2022 року, і склали 4 014,4 млрд грн;

- загальний ресурс на безпеку і оборону становив 2 648,8 млрд грн (за загальним фондом – 1 843,8 млрд грн та 805 млрд грн – інші джерела) або 41% очікуваного валового внутрішнього продукту, що на 1 111,3 млрд грн, або на 72,3% більше ніж у 2022 році.

У 2023 році було спрямовано близько 62,2 млрд грн для забезпечення виплати соціальних допомог майже 2,6 млн отримувачам. Також спрямовано 73,3 млрд грн на виплату допомоги на проживання більше 2,5 млн внутрішньо переміщеним особам, надано пільги та житлові субсидії на оплату комунальних послуг майже 3,5 млн отримувачам на 35,5 млрд грн, забезпечено виплату пенсій для 10,5 млн пенсіонерів та здійснено її індексацію, вперше проіндексовано пенсії державним службовцям, науковцям, посадовим особам органів місцевого самоврядування, спрямовано майже 6 млрд грн на виплату компенсацій для отримання жилих приміщень 2,3 тис. ветеранам війни, членам сімей загиблих захисників, ВПО, учасникам бойових дій, спрямовано 3,4 млрд грн на соціальну підтримку понад 160 тис. осіб з інвалідністю.

Залучено 42,5 млрд дол. США зовнішнього фінансування, 27% – грантове фінансування. У березні 2023 року ухвалено з МВФ чотирирічну програму Механізму розширеного фінансування для України. Вже успішно пройдено два її перегляди, які сприяли отриманню траншів допомоги. Україна виконала всі умови, передбачені програмою на 2023 рік. У рамках Угоди про асоціацію з ЄС Мінфін повністю імплементував 742 акти, 46% від загальної кількості імплементованих Україною актів права ЄС. Міністерство фінансів продовжує впровадження реформ, узгоджених зі стратегічними партнерами – МВФ, ЄС та США. Зокрема, Мінфін імплементує заходи зі зміцнення фіскальної, зовнішньої, та фінансової стабільності шляхом посилення мобілізації надходжень, уникнення монетарного фінансування та націлення на

фінансування з внутрішніх боргових ринків, сприяння довгостроковій фінансовій стабільності.

Україна приєдналась до Банку розвитку Ради Європи та стала 43-ю країною-членом. Співпрацю Банку з Україною спрямовано на реалізацію соціальних проєктів, включаючи освіту, охорону здоров'я, доступне житло та допомогу вразливим верствам населення.

У 2023 році обсяг портфелів кредитних проєктів України з міжнародними фінансовими організаціями є найбільшим за всі роки співпраці. Підписано зміни до Меморандуму з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу щодо призупинення виплат за офіційним боргом до кінця березня 2027 року. Рівно через рік після повномасштабного вторгнення росії в Україну спільними зусиллями Мінфіну та Держфінмоніторингу досягнуто призупинення членства росії у FATF.

Суттєва проблема в організації системи публічних фінансів України полягає у постійній нестачі коштів у державному бюджеті. Це впливає на сфери, які потребують належного фінансування, такі як оборона, освіта, медицина, культура, наука, що свідчить про неефективний розподіл ресурсів. Недофінансування у важливих галузях породжує проблеми, такі як низький рівень освіченості та неналежне лікування в медичних закладах.

Близько третини бюджету витрачається на заходи, ефективність яких складно оцінити, оскільки шляхи використання коштів залишаються непрозорими. Це створює середовище для корупції та розкрадання державних ресурсів. Для подолання цих проблем необхідно запровадити реформу публічних фінансів, орієнтовану на досягнення двох основних цілей:

1. Підвищення ефективності використання публічних фінансів, з фокусом на прозорість, підзвітність та стратегічні цілі держави.

2. Посилення контролю за використанням бюджетних коштів [10].

Попри військові дії, вдалося зберегти стійкість публічних фінансів та відносно високий рівень якості життя. Завдяки Збройним Силам України забезпечується безперебійна робота бюджетної сфери, Пенсійного фонду, а також функціонування енергетичної та транспортної інфраструктури. Соціальна допомога надається на належному рівні, зокрема через впровадження нових видів допомоги постраждалим від війни. Бюджетна стабільність підтримується за рахунок міжнародної фінансової допомоги та купівлі облігацій державних запозичень Національним банком. Стабільність валютного курсу також сприяє підтримці фінансової системи в умовах війни.

Вважаємо, що для покращення управління публічними фінансами в Україні необхідно звернути увагу на наступні аспекти:

1. Прозорість управління – забезпечення доступу до інформації про витрати бюджету та проведення прозорих тендерних процедур для запобігання корупції.

2. Ефективне планування – уряд має ретельно планувати витрати та доходи, орієнтуючись на досягнення стратегічних цілей.

3. Реформа державних підприємств – підвищення ефективності роботи державних підприємств та мінімізація корупційних ризиків.

4. Система контролю – посилення нагляду за витратами бюджету шляхом розширення системи аудиту та відповідальності за нецільове використання коштів.

5. Залучення інвестицій – активізація роботи над залученням інвестицій для розвитку інфраструктури та забезпечення економічного зростання.

6. Податкова реформа – підвищення ефективності податків і стягнення заборгованості.

7. Розвиток людських ресурсів – належна підготовка фахівців у сфері управління публічними фінансами.

8. Інформаційна культура населення – забезпечення громадськості знаннями про бюджетні процеси, закупівлі та витрати [5, с. 21-26].

Реалізація цих заходів сприятиме прозорості та ефективності управління фінансами, що є основою економічного розвитку та стабільності держави.

Ефективна система публічних фінансів є одним з фундаментальних елементів для економічного зростання України та її інтеграції до європейської спільноти. Впровадження прозорих механізмів управління, орієнтованих на стратегічні цілі держави, дозволить Україні відповідати міжнародним стандартам, що є важливим кроком на шляху до інтеграції з країнами ЄС.

Успішна реалізація сучасних інформаційних технологій в управлінні публічними фінансами забезпечить більш ефективне використання державних ресурсів і посилення фінансової безпеки державного сектору. Це також покращить процес формування й розподілу державних фінансових ресурсів, сприяючи підвищенню темпів зростання ВВП та соціально-економічного розвитку. Розвиток цієї системи матиме значний вплив на добробут громадян, підвищуючи їх якість життя та рівень соціального забезпечення.

Для досягнення ефективного управління публічними фінансами в Україні необхідне впровадження комплексних реформ. Зокрема, важливо забезпечити:

1. Прозорість та контроль – забезпечення прозорості у бюджетних витратах і тендерах сприятиме зменшенню корупції та підвищить довіру громадян до фінансової системи.

2. Ефективність витрат – оптимізація та стратегічне планування витрат дозволять краще спрямовувати ресурси на пріоритетні сфери, що впливатиме на стійкий розвиток економіки.

3. Залучення інвестицій – підвищення привабливості України для інвесторів стимулюватиме розвиток інфраструктури, підтримку бізнесу та зростання робочих місць.

4. Кваліфіковані кадри – підвищення рівня підготовки фахівців у сфері управління публічними фінансами сприятиме більш ефективному використанню бюджетних коштів.

5. Податкова реформа – створення справедливої та ефективної податкової системи сприятиме покращенню надходжень до бюджету, а вдосконалення процесу стягнення боргів зміцнить фінансову стабільність країни.

6. Інформаційна культура населення – підвищення обізнаності громадян про управління публічними фінансами дозволить більш ефективно залучати їх до контролю над публічними ресурсами.

У перспективі, розвиток цих напрямів дозволить Україні закласти міцні основи для стабільного економічного зростання, зниження корупції та підвищення довіри громадян до державних інституцій. Застосування інноваційних підходів до управління публічними фінансами створить умови для поступового наближення до європейських стандартів і підвищення соціально-економічної стабільності, що є важливими кроками для майбутнього розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Абдуллаєва А., Харковенко О. Особливості ефективного управління публічними фінансами в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. №51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-1>
2. Бліщук К. М. Особливості управління публічними фінансами у воєнний період. *Ефективність державного управління*. 2023. № 70/71. С. 62– 67.
3. Верховна Рада України. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022р. № 2118-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222118?an=1>
4. Вінокуров Я. Що з державними фінансами та чи вистачить Україні грошей. Роз'яснення. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/5/685230/>
5. Гринецька С. М. Управління бюджетними соціальними ресурсами регіону. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2. С. 21-26.
6. Губерська Н. Л., Чуприна Л. М. Загальнотеоретична характеристика публічних фінансів в Україні та актуальні питання їх правового регулювання. *Юридичний бюлетень*. 2022. №22. С. 76-84.
7. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>
8. Кадала В. В. Ключові аспекти державних (публічних) фінансів у сучасному суспільстві. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/300.pdf>
9. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/>
10. Швайко М. Л. Розвиток публічних фінансів України у сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7441>